

ALMANYA'DAN TÜRKİYE'YE GELEN NİTELİKLİ GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI SOSYO EKONOMİK SORUNLAR

SOCIOECONOMIC PROBLEMS FACED BY QUALIFIED IMMIGRANTS FROM GERMANY TO TURKIYE

Ahmet KÜÇÜK¹ – Yahya Mustafa KESKİN²

Öz

1961 yılında başlayan Türk-Alman işçi göçünün altında yatan temel nedenlerden biri ekonomik niteliktedir. Türkiye bu göç ile artan işsizlik ve dış borç sorununu çözmek, döviz ihtiyacını karşılamak ve Almanya'da mesleki tecrübe kazanan nitelikli Türk işçilerin dönerek ülke ekonomisine katkı sağlamasını hedeflemektedir. Gönderilen işçilerin nitelikli göçmen olarak ülkeye dönmelerinin beklendiğinden uzun bir sürede 2000'li yılların başlarında gerçekleştiği görülmektedir. Gelen bu nitelikli göçmenlerin Almanya'dan hangi nedenlerle Türkiye'ye döndükleri sorusu birçok çalışma ile araştırılmış olmasına rağmen, Türkiye'ye geldiklerinde karşılaştıkları sosyoekonomik sorunlar henüz yeterli derecede araştırma konusu edilmediği görülmektedir. Oysa Türkiye'nin sosyoekonomik kalkınması açısından çok önemli roller üstlenebilecek olan bu nitelikli göçmenlerin Türkiye'ye geldiklerinde yaşadıkları süreci aydınlatmak, Türkiye açısından, en az Almanya'dan gelmelerinin ardında yatan nedenleri araştırmak kadar önemlidir. Nitel araştırma yöntemi tercih edilerek ve veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi ile tartışılmıştır. Bu sayede Türkiye'ye gelen bu ikinci ve üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman göçmenlerin ne tür sosyoekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ve bu sorunların onların tekrar Almanya'ya dönmelerinde ne kadar etkili olduğunu tespit etmek hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Tersine Göç, İkinci ve Üçüncü Nesil, Nitelikli Göçmen.

Abstract

The main reasons for the Turkish-German migration, which has been going on for more than 60 years, are of an economic nature. With this labour migration, Türkiye hopes to address rising unemployment and foreign debt, meet foreign exchange needs, and contribute to the country's economy by returning competent Turkish workers who have earned professional experience in Germany. The return of the workers to the country as qualified immigrants took place in the early 2000s and lasted longer than intended. Although the issue of why these qualified immigrants come to Turkey from Germany has been investigated by many studies, the socioeconomic problems they face when they come to Türkiye have not yet been the subject of sufficient research. But, shed light on the process experienced by these qualified immigrants, who can play critical roles in terms of socioeconomic development of Türkiye, is as important as investigating the reasons behind their return migration from Germany for Türkiye. The findings obtained in this study, which was carried out using the semi-structured interview technique by choosing the qualitative research method and data collection techniques, were discussed adopting the descriptive analysis method. Thus, the goal of this research is to find out what sort of socioeconomic challenges these second and third generation Turkish or Turkish origin German migrants encounter in Türkiye, and how effective these problems are in influencing their decision to return to Germany.

Keywords: Migration, Return Migration, Second and Third Generation, Qualified Immigrant.

¹ Dr. Öğr.Gör, Düzce Üniversitesi Yabancı Diller Y.O., eyemsel@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7802-7236

² Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mustafa611968@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-0348-7972

Makale Türü: Araştırma Makalesi – Geliş Tarihi: 31.01.2022 – Kabul Tarihi: 05.2022

DOI:10.17755/esosder.1065603

Atıf için: *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022;21(84):1780-1799

Etik Kurul İzni: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu, Protokol No: 2019/229, 4/07/2019

1. Giriş

Hem Türk yetkililerin hem de Alman yetkililerininin 30 Ekim 1961 tarihinde başlayan Türk-Alman işçi göçünden beklentileri ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Türkiye Almanya'ya giden göçmen işçilerden kısa vadede döviz getirisi uzun vadede ise Almanya'dan dönecek nitelikli işçi gücü ile ekonomik verimliliği arttırmayı amaçlamaktadır. Diğer yandan Almanya ise belirli bir süreliğine sanayi üretiminde gereksinim duyduğu iş gücü açığını kapatmak niyetindedir. Bu nedenle Almanya Türkiye'den gelen birinci nesil göçmenleri misafir işçi "*Gastarbeiter*" olarak algılamakta, bir süre kaldıktan sonra tekrar ülkelerine döneceklermiş gibi değerlendirmekte, toplumsal yapısının dışında tutmaya çalışmakta dolayısıyla da entegrasyon politikaları geliştirme ihtiyacı duymamaktadır. Ancak bu durum ilk nesil işçilerin ailelerini Almanya'ya götürmeleri ile değişmektedir. Özellikle ikinci nesil Türk göçmenler artık Alman toplumu ile evinden çıktığı andan itibaren sosyal ve kamusal alanlarda ilişkiler kurmak zorunda kalmaktadır. Bir kısmının Almanya doğumlu olmaları, Alman pasaportuna sahip olmaları, Alman okullarında eğitim görmüş olmaları ve böylece Alman toplumu içerisinde sosyalleşme tecrübesi yaşamaları bu kuşak göçmenleri aidiyet noktasında da ikileme bırakmaktadır. Hatta bu nesil "kayıp kuşak" olarak nitelendirilmektedir (Abadan-Unat, 2011).

1980 ile 2000 yılları arasında gerek dünyada gerekse Almanya'da yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler burada yaşayan birinci ve ikinci nesil Türkler açısından sosyoekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle Batı Almanya ile Doğu Almanya'nın birleşmesi sonucu vasıfsız işçi statüsündeki Türkler işten çıkarılmakta, yerlerine Doğu Almanya'dan gelen insanlar istihdam edilmektedir. Ayrıca meslek eğitimi almamış olan ikinci nesil Türkler iş bulmakta sorunlar yaşamaya başlamaktadırlar.

1990'lı yıllar ise Almanya'da yabancı düşmanlığının şiddete dönüştüğü bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şiddet olaylarından ise en büyük zararı Türk vatandaşlar görmektedir (Köksal, 2016). Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olan Avroya geçmesi Almanya'da hayat şartlarının ağırlaşmasına neden olmakta ve bu durum düşük gelirlere çalışan Türk vatandaşlarını ekonomik olarak yıpratmaktadır.

Almanya'da 2000'li yılların başında patlak veren ekonomik kriz göç alan bir ülke olan Almanya'yı ilk defa dışarıya göç veren bir ülke konumuna getirmektedir. Burada sorun Almanya'nın yetişmiş nitelikli insan sermayesini kaybetmeye başlamasıdır. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Alman makamları sorunu incelemek için farklı araştırma projeleri geliştirmektedirler. Bu projelerden biri de 2014 yılında Almanya Federal Göç ve Mülteciler Dairesi (BAMF) tarafından gerçekleştirilen ve Almanya'dan Türkiye'ye geri dönen ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerin göç nedenlerini tespit etmeye yönelik kapsamlı çalışmadır (Alscher; Kreienbrink, 2014). Bu çalışma Almanya'nın, özellikle iyi eğitim almış meslek sahibi ve üniversite mezunu ikinci ve üçüncü nesil Türkleri görmezden gelme veya dışlama yerine bu göçmenlerin potansiyellerini keşfederek önemli bir insan kaynağı olarak geri kazanmayı amaçladığını göstermektedir (Griese; Sievers, 2010).

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesine neden olan en önemli etken ise, yukarıda belirtilen gelişmeler sonucunda, 2006-2012 yılları arasında yaklaşık 250.000 meslek sahibi ve üniversite mezunu Türk veya Türk kökenli Alman'ın Almanya'dan Türkiye'ye göç etmesine rağmen gelen bu nitelikli işgücünün yaklaşık 100 bininin Almanya'ya geri dönmüş olmasıdır (DW, 2017). Türkiye ilk işçileri Almanya gönderirken arzuladığı hedefine kırk sene sonrasında kavuşmuş olmasına rağmen bu nitelikli insan gücünün önemli bir kısmını elinde tutamamasının ardında yatan nedenlerin aydınlatılması, bu kaybın önüne geçilmesi ve gerekli adımların atılabilmesi için bu ve benzer çalışmaların gerçekleştirilmesinin önemi ortadadır.

Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalara baktığımızda bu ikinci ve üçüncü nesil nitelikli Türklerin geri dönme nedenleri Almanya açısından incelendiği ve genellikle ekonomik yaklaşımla ele alındığı görülmektedir (Pusch, 2011; Özkul, 2012; Rittersberger-Tılıç, 2012). Ancak Türkiye'ye geri göç eden bu nitelikli insanların, Türkiye'de yaşadıkları olumlu olumsuz tecrübeler ve bu süreçte tekrar Almanya'ya geri dönme düşüncesine girenlerin yaşadıkları olumsuzlukların neler olduğu kapsamlı

olarak araştırma konusu edilmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı 2000'li yılların başında Türkiye'ye göç eden bu nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşlarının Türkiye'ye geldiklerinde karşı karşıya kaldıkları olumlu olumsuz tecrübeleri ve bu tecrübelerin Almanya'ya dönme kararı almaları açısından ne kadar etkili olduğunu tespit etmektir.

Bu amaç için nitel bir çalışma gerçekleştirilmiş Türkiye'ye dönen bu ikinci ve üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşlarla görüşmeler yapılarak yaşadıkları tecrübeleri ilk elden tespit edilmeye çalışılmış, ardından betimsel analiz yöntemi ile elde edilen bulgular analiz edilerek tartışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, konuya ilişkin kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmiştir. Üçüncü bölümde yöntem ve teknikler dördüncü bölümde ise 1960'lı yılların başında başlayan ve günümüzde devam eden Türk-Alman göç sürecinin seyri, Türklerin Almanya'da yaşadıkları, ekonomik, siyasi ve kültürel değişimler eşliğinde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Ardından 21. yüzyılın başlarında Almanya'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göç veya tersine göç hareketliliğinin nesnel ve öznel nedenleri, ilgili alanyazın eşliğinde incelenmiştir. Altıncı bölümde ise Türkiye'ye dönen bu ikinci ve üçüncü nesil nitelikli göçmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, kuramsal çerçeve ve alanyazından elde edilen bilgiler ışığında tartışılmıştır³. Son bölümde görüşmelerden elde edilen verilerin analiz ve tartışması ile ortaya çıkan sonuçlar ve sorunun temelini oluşturan problemlerin çözümüne ilişkin öneriler sunulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde çalışma konusu ile ilgili temel kavramlar yer almaktadır.

2.1 Göç

Bireyler veya toplumlar, ekonomik, siyasi, çevresel ve sosyokültürel nedenlere bağlı olarak, yaşadıkları bölgeleri terk ederek başka bölgelere göç ettikleri görülmektedir. Göçün ardında bu kadar farklı nedenlerin bulunması göç kavramının net bir tanımının yapılabilmesini zorlaştırmaktadır (Özyakışır, 2013). Tüm bu geniş kapsamına rağmen göçü, özünde barındırdığı temel niteliklerden hareketle, belli bir bölgede yaşayan insanların bir kısmının farklı nedenlerle, kalıcı veya geçici bir süreliğine, başka bir bölgeye göç etmesi şeklinde tanımlamak olasıdır (Akgür, 1997). Bir diğer tanıma göre ise göç: Özünde insan bulunan, karmaşık, bireysel ve toplumsal boyutları içeren, toplumsal değişimlerin yaşandığı süreçlerin merkezinde yer alan, kendi devamlılığını sağlayacak iç dinamiklere sahip bir olgudur (De Haas, 2010).

2.2. Dış/Uluslararası Göç

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan tanımlamaya göre göçün uluslararası nitelik kazanabilmesi için göç eden kişinin göç ettiği ülkeden başka bir ülkeye giderek 12 aydan fazla bir süre kalması gerekmektedir (Özyakışır, 2013). Bu anlamda 30 Ekim 1961 tarihinde başlayan Türkiye'den Almanya'ya yönelik işçi göçü uluslararası göç kapsamında değerlendirilebilmekle birlikte süreç içerisinde yaşanan ve yaşanmaya devam eden farklı göç türleri de ortaya çıkmaktadır.

2.3. Tersine Göç

Almanya'ya ilk giden Türk göçmenlerin amacı bir süre çalışıp maddi birikim yaptıktan sonra tekrar ülkelerine dönmektir. Bu durumu sadece Türk göçmenlere özgü bir durum olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü bu farklı ülkelere göç eden farklı göçmenlerin de aklında her zaman var olan bir düşüncedir. Bu duruma dikkat çeken araştırmacılar tersine göçü “göçmenlerin kendi ülkelerine, yurtdışında bir süre kaldıktan sonra kendi arzularıyla döndükleri bir durum” olarak

³ Bu çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme verileri 2020 yılında tamamlanan “2005 Sonrası Almanya İle Türkiye Arasında Gerçekleşen Nitelikli İşgücü Hareketliliğinin Ardında Yatan Sosyolojik Nedenler” başlıklı doktora çalışmasından elde edilen verilerden oluşmaktadır.

değerlendirmektedirler (Dustman ve Weiss, 2007: 238). Bazı göç araştırmacıları ise, özellikle ikinci ve sonraki nesiller söz konusu olduğunda “tersine göç” ifadesini kullanırken dikkatli davranmaya çalışmaktadırlar çünkü bu tersine göç sürecinin göç edenler açısından kalıcı mı geçici mi olacağı belirsizliğini korumaktadır.

2.4. Ulus-ötesi Göç

Geleneksel göç araştırmaları, uluslararası göçü A’dan B’ye tek seferlik bir yer değişikliği olarak yorumlamakta ve varış ülkelerinde karşılaşılan şartların ve uyum süreçlerinin araştırılmasına öncelik vermektedirler. Ulus-ötesi göç kuramı ise günümüz ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde dünya genelinde insan hareketliliği, sermaye akışı ve mal dolaşımının çok kolay ve hızlı gerçekleşebilmesinin getirdiği değişikliklere vurgu yaparak ve göçü geleneksel şekilde değerlendirmenin, belirtilen gelişmelerin getirdiği değişiklikleri içermediği için, çok yüzeysel kalacağını ileri sürerek göçü yeniden tanımlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin Basch ve arkadaşları ulus-ötesi göçü; göçmenlerin köken ve yerleştikleri toplumları birbirine bağlayan, çok katmanlı toplumsal ilişkileri şekillendiren ve sürdüren süreçler olarak tanımlamaktadırlar (Basch; Glick-Schiller: Szanton Blanc, 1994). Diğer bir tanımlamada ise ulus-ötesi göç; göçmenlerin birden fazla toplumda eşzamanlı olarak gömülülüğü (embeddedness) sayesinde sürekli yeniden oluşturulan akışkan toplumsal mekânlar içinde yer alması olarak ifade edilmektedir (Pries, 2005).

Göç araştırmalarında ve tanımında yaşanan bu değişiklikler çerçevesinde Türk-Alman göç sürecine bakıldığında göçün açık uçlu, sonu öngörülemeyen ve nesiller boyu devam eden bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Göçü ancak bu yeni gelişmeler çerçevesinden okuyabilenler bugün Türk – Alman göçünü doğru değerlendirebilir ve uygun politikaları geliştirebilirler.

2.5. Nitelikli Göçmen

Geleneksel göç yazınında, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sanayilerinde kas gücüne dayalı üretimi desteklemek ve böylece ekonomiyi canlandırmak için bu ülkelere yönelik gerçekleştirilen niteliksiz işgücü göçünden söz edilirken, günümüzde üretim teknolojilerinin, bilgi ekonomisinin ve bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile artık sanayileşmiş ülkelerde kas gücü yerine beyin gücüne dayalı nitelikli işgücü göçü ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelere yönelik bu insan hareketliliği beyin göçü veya nitelikli iş gücü göçü olarak tanımlanmaktadır (Akdemir ve Tekeli, 2017: 78). Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yapılan tanımlamaya göre ise beyin göçü: “İleri seviyedeki meslek ve bilim insanları ile uzmanların başka bir gelişmiş ülkede yerleşip çalışmak amacı ile ülkelerinden ayrılması” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016).

2.6. İkinci ve Üçüncü Nesil

Çalışma bağlamında ikinci nesil kavramı ile anne veya babalarından birinin veya her ikisinin Almanya’ya misafir işçi (Gastarbeiter) statüsünde kabul edilerek göç eden kişiler tanımlanmaktadır (Hamburger, 2011). Sievers ve arkadaşları ise ikinci nesil göçmenleri Almanya’da doğan veya küçük yaşta Almanya’ya göç eden ve toplumsallaşma sürecine burada devam eden kişiler olarak tanımlamaktadırlar (Sievers v.dğr. 2010: 53). Almanya’ya göç eden ilk nesil Türklerin torunları ise üçüncü nesil olarak nitelendirilmektedir.

3. Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Bu araştırma 2000’li yılların başlarında Almanya’dan Türkiye’ye gelen ikinci ve üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Almanların Türkiye’de yaşadıkları deneyimleri belirlemeye ilişkin nitel bir çalışmadır. Bu yöntemin tercih edilme nedeni, dinamik bir süreci ifade eden bu toplumsal gerçekliğin, içinde hayat bulduğu veya geliştiği ortamında araştırmak ve anlamaktır. Dinamik bir değişim içerisinde olan göç vb. toplumsal gerçekleri, statik olgular olarak yorumlayan geleneksel teorilerle açıklamak günümüzde yetersiz kalmaktadır. Çünkü toplumsal olgular statik olmayıp gelişen ve farklılaşan koşullara göre değişkenlik göstermektedirler (Glaser ve Strauss, 1967).

Veri toplama tekniği olarak belge incelemesi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiş, katılımcıların bu tersine göç sürecinde yaşadıkları tecrübelerin bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmasına ve böylece daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayan durum çalışması deseni kullanılmıştır.

Çalışmanın evrenini Almanya'da doğmuş veya küçük yaşta Almanya'ya göç etmiş Türk ve Alman kültürüyle yetişmiş; Almanya'da iyi bir eğitim almış ve 2000'li yılların başlarında Türkiye'ye gelmiş ikinci ve üçüncü nesil Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşı nitelikli göçmenler oluşturmuştur. Kartopu yöntemiyle ulaşılan katılımcılara sürece ilişkin düşüncelerini, görüşmede kendilerine önceden çalışılarak hazırlanan ve yöneltilen 11 soru doğrultusunda, doğrudan alıntılara yer verilerek, 8 alt problem ve bunlara bağlı 19 tema altında yöneltilmektedir. Bu alt problem ve temalar, katılımcılardan elden edilen verilerin okunması sürecinde geliştirilmiş ve konuya ilişkin temel kavram kuram ve çalışmalarla bağlantılı olarak yorumlanmıştır. Yüz yüze ve telefon ile gerçekleştirilen görüşmeler öncesinde görüşmeciler araştırma konusu hakkında bilgilendirilmiş ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanan etik kurul raporu kendilerine iletilmiştir. Görüşmenin ses kayıt cihazıyla kaydedileceği bilgisi verilmiş bunu kabul edip etmedikleri sorularak onayları alınmıştır.

4. 1960'tan Günümüze Türk-Alman Göç Süreci

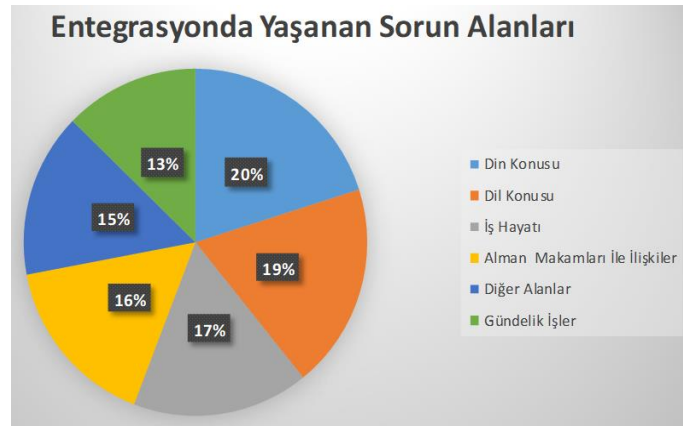
Almanya ile Türkiye arasında 30 Ekim 1961'de Bad Godesberg'de imzalanan işçi sözleşmesi, Türk-Alman göç tarihinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. 60 yılı kapsayan bu göç süreci birçok sosyokültürel ve ekonomik değişimleri beraberinde getirmektedir. Süregelen bu göç olgusunu günümüzde yaşadığı şekliyle doğru okuyabilmek, göçmenler ve ülkeler açısından zaman içinde neden olduğu değişimleri tespit edebilmek ve sürecin daha iyi yönetilmesini sağlayabilmek için süreci eş zamanlı değil art zamanlı bir bakışla değerlendirebilmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu bölümde 1960'tan günümüze Türk-Alman göç sürecinin geçirdiği önemli sosyokültürel ve ekonomik değişikliklere dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük çöküş yaşayan ekonomisini canlandırmak isteyen Almanya, ihtiyaç duyduğu yaklaşık dört milyon iş gücü ihtiyacını karşılamak için İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerin yanı sıra 1961 yılında Türkiye ile de işçi alım sözleşmesi imzalamıştır. O yıllarda Türkiye'de hızlı nüfus artışı ve kırsal alandan şehirlere iç göç nedeniyle işsizlik giderek artmaktadır. (Yalçın, 2004: 124). Ayrıca "Türkiye'nin 1948'de almaya başladığı Marshall yardımlarından kaynaklanan borç yükünün artması diğer önemli bir neden olarak belirtilmiştir. Bu şartlar altında Almanya'nın işgücü talebini değerlendiren Türkiye, döviz getirisi elde etmek, işsizliği azaltmak, sonrasında nitelikli işgücüne sahip olmak gibi nedenlerle bu teklife olumlu yanıt vererek 31 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile işgücü anlaşması imzalamıştır (Silkin, 2012).

1961'den 1973'te yaşanan petrol krizi ve ekonomik durgunluk nedeni ile gerçekleşen işçi alımı durdurma kararına kadar geçen süre içerisinde 2.659.512 Türk işçi Almanya'ya göç etmiştir. (Turhan,2017). Türkiye devlet olarak bu işçi göçüne hazırlık yapma olanağı bulamamakta ve bu nedenle yeterli ve etkili politikalar geliştirmemiştir. Bu göç olgusuna göç alan ülke olan Almanya açısından bakıldığında bugün bile Türk ve Türk kökenli Alman vatandaşlar ile Alman toplumunda yaşanan uyum sorunlarının temelinde göçün bu ilk yıllarında bir türlü karara bağlanamayan "kalma süreleri" bulunduğu görülmüştür. Almanya ilk göçmen işçileri kabul ettiğinde amacı iş piyasasındaki istihdam açığını kapatmak ama aynı zamanda göçmen işçi akışını kendi istediği doğrultusunda kontrol etmek olmuştur. İlk gelen Türk işçileri bir veya iki yıl çalıştırdıktan sonra geri gönderip yerlerine yenilerini getirme niyeti ve bu işçileri "misafir işçi" olarak tanımlaması da bu düşüncenin bir göstergesidir (Kartal, 2006). Alman yetkililer gelen bu "misafir işçileri" önce çalışacakları yerlere ve ardından kalmaları için yerleşim alanlarının kenarında inşa ettikleri "Heim"lara götürerek ve Alman toplumundan olabildiğince soyutlamaya çalışmışlardır. Takip eden yıllarda aile birleşimi imkanının sağlanması ile Türk işçiler ailelerini de yanlarına alarak nispeten ucuz ve eski binalara geçmekte ve kendi aralarında oluşturdukları ortak yaşam alanları ile Alman toplumundan, nispeten kopuk, bir hayat yaşamaya devam etmişlerdir. Bu içine kapanık yaşam biçimi birinci nesil Türkler için kendi kültürlerini koruyup devam ettirme olanağı sağlasa da 1974'te yapılan aile birleşimi, Almanya'daki

Türk nüfusunun sosyal yapısını, kadınları ve çocukları getirerek ve onların kalma süresini uzatarak değiştirmiştir. Bu aynı zamanda, 1961 sonrası Türkiye-Almanya göç tarihinde ikinci döneme -işçi göçünden aile göçüne- geçildiğinin bir göstergesi olmuştur. Bu değişim göçün sosyal, politik ve kültürel boyutunda da önemli değişikliklere yol açmıştır. Fakat bu değişiklikler ne göç veren ülke ne de göç alan ülke tarafından öngörülerek gerekli politikalar geliştirilmemiştir.

Almanya'ya göç eden birinci nesil ve onları takip eden ikinci ve üçüncü nesil birçok sorunla karşılaşmışlardır. Bunlardan en önemli olanı dil sorunu olmuştur. Çünkü ilk nesil Türklerin ve çocuklarının eğitiminden yetişkinlerin iş bulmalarına, vatandaşlarımızın Alman toplumuna uyumundan Türkiye ile ilişkilerine kadar birçok sorunun temelinde dil sorunu bulunmaktadır. Bu anlamda dilin uyum sorununa etkisini göstermesi açısından 2011 yılında Almanya İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan bir istatistik çok anlamlıdır.

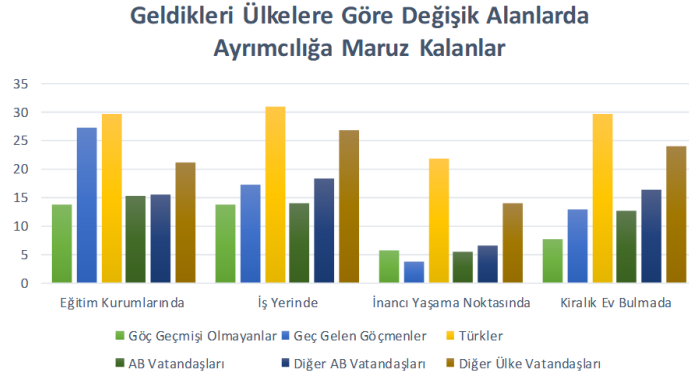

Şekil 1. Entegrasyonda yaşanan sorun alanları (Güven, Ferhat 2017).

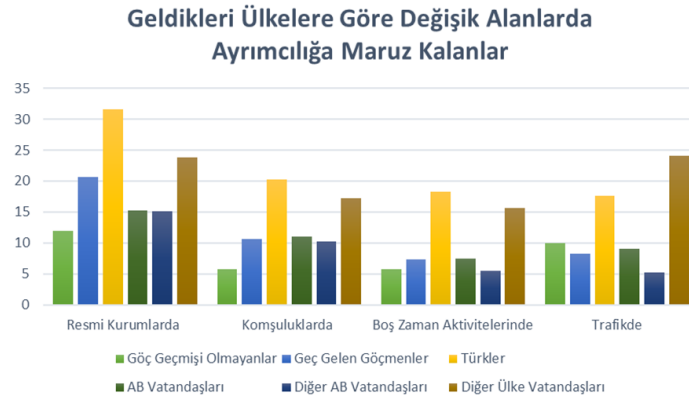
İstatistikte dikkat çeken nokta öncelikle dil konusunun neredeyse 40 yıla yaklaşan bir sürede uyum açısından halen çok önemli bir sorun olarak görülmesidir. Bu da aslında dilin sadece iletişim açısından değil, eğitimsel, ekonomik ve aynı zamanda sosyokültürel sorunlarının da altında yatan önemli bir etken olduğuna işaret etmektedir.

Almanya'ya gelen ilk nesil Türk göçmenler diğer milletlerin aksine milli ve dini kimliklerini açıkça ortaya koymuşlardır. Türk-İslam ortak paydasında birleşerek kendi varlıklarını belirgin olarak sergilerken Alman toplum yapısına karşı bir konum almışlardır. Zaten gelmelerinin nedeni Alman toplumuna uyum değil gerekli sermayeyi en kısa zamanda biriktirip vatanlarına geri dönmek olmuştur. Alman tarafı da bu öngörüden hareketle birinci nesil Türkleri "misafir işçi" olarak tanımlamış, uyum politikaları geliştirme çabasına girmemiştir.

İkinci nesil Türklere bakıldığında ise durum farklıdır. Yaşamının önemli bir kısmını Alman toplumu içerisinde geçirmeye başlayan bu ikinci nesil artık gelecek ile ilgili planlarını ilk nesil de olduğu gibi Türkiye üzerine değil Almanya üzerine inşa etmeye başlamaktadırlar (Gökçe, 2006). Fakat gerek okul gerekse iş hayatında dışlanmalara maruz kalmaktan kurtulamamışlardır. Bu gerçeği göstermesi açısından 2014 yılında Alman Vakıfları Uyum ve Göç Bilirkişi Konseyi tarafından gerçekleştirilen bir araştırmadan elde edilen istatistikler anlamlı bilgiler sunmaktadır. Araştırmada geldikleri ülkelere göre 8 farklı alanda ayrımcılığa maruz kalanlar arasında Türklerin en yüksek orana sahip oldukları görülmektedir.

(a)

(b)

Şekil 2. SVR-Entegrasyon Barometresi (SVR, 2014)

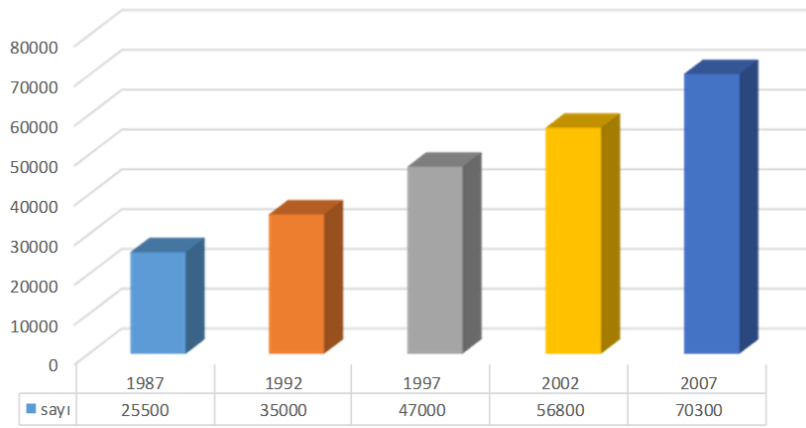
1990 – 2000 yıllarından Dünyada yaşanan ve Almanya'ya çok önemli siyasi ve ekonomik etkileri olan Sovyetler Birliğinin dağılmasının ve Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşmesinin Batı Almanya'da yaşayan Türklere üzerinde birçok olumsuz sosyoekonomik ve siyasi etkileri olmuştur. Bunların başında hiç şüphesiz Türklere yönelik şiddet olayları ve Türklere ekonomik durumlarının kötüleşmesi gelmiştir. Batı Almanya ile Doğu Almanya'nın birleşmesinin Alman ekonomisine ağır bir yük getirmesi ve aynı zamanda işsizlik oranlarının ciddi şekilde artması, Almanya'da ırkçı şiddet eylemlerinin tırmanışa geçmesine neden olmuştur. 1992 yılında Almanya'da yabancı düşmanlığından kaynaklanan, şiddet eylemlerinin sayısı 6.000'i aşmaktadır. Bu eylemlerin 1600'ü şiddet içerikli; bunların da 500'ü ya patlayıcı madde kullanılan ya da yangın çıkarmaya yönelik eylemlerden oluşmuştur. Bu eylemlerde 800 kişi yaralanmış, 11 kişide ölmüştür. Ayrıca birçok konut ve işyeri 1992'deki şiddet eylemlerinin de ateşe verilmiştir (Funke, 1995). Bu şiddet olaylarının yanı sıra işsizlik sorunu da bu dönemde Türklere ekonomik durumlarının kötüleşmesine neden olmuştur. 1980-2010 arası dönemde Türklere arasında işsizlik oranı 5 kattan fazla artarak %32,0 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Almanya’da işsiz Türk sayısı, 1980-2019 *(Yazar tarafından Federal Almanya İstatistik Kurumu verilerinden araştırılarak oluşturulmuştur).

	1980	1985	1990	1995	1998	2006	2010	2015	2019
Yıllara Göre İşsiz Türklerin Oranı (%)	5,9	14,6	10,3	18,9	23,2	32,8	32,0	28,7	18,3

İşsiz kalan Türklerin girişimcilik açısından önemli gelişmeler kaydetmeleri bu dönemin Türkler açısından olumlu bir yönünü oluşturmuştur.

Almanya’da Türk Girişimciliğinin Gelişimi (1987-2007)

Şekil 3. Almanya’da Türk girişimciliğinin gelişimi (Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı Essen, 2008).

Aradan yaklaşık 60 yıl geçmiş olmasına rağmen Alman toplumu tarafından bir türlü kabul görmeyen Türkler veya Türk kökenli Alman vatandaşlar için yaşadıkları bu sorunlar ne tür sonuçlar doğurmaktadır acaba? Bu soru bu çalışmanın temel konusunu oluşturan Almanya’da doğmuş ya da uzun yıllar yaşamış, mesleki veya yükseköğretimi tamamlamış ve 2000’li yılların başlarında Türkiye’ye dönmüş ikinci ve üçüncü nesil Türklerin Türkiye’ye dönmelerinin ardında yatan sorunları ortaya çıkarabilmesi açısından önemlidir. Fakat Türkiye açısından bundan daha da önemlisi ve bu çalışmanın da asıl amacı, gelen bu nitelikli göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları olumlu olumsuz tecrübelerin neler olduğu ve bu yaşantıların onların tekrar Almanya’ya ya da başka bir ülkeye göç etme kararında ne derece etkili olduğunu tespit etmektir.

5. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, 2000’li yılların başlarında Almanya’dan Türkiye’ye göç eden ikinci ve üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşların Türkiye’de yaşadıkları sürece ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşme verileri 2020 yılında tamamlanan “2005 Sonrası Almanya ile Türkiye Arasında Gerçekleşen Nitelikli İşgücü Hareketliliğinin Ardında Yatan Sosyolojik Nedenler” başlıklı doktora çalışmasından elde edilen verilerden oluşmaktadır. Görüşüle katılımcılara ilişkin demografik veriler aşağıda verilmiştir:

ALMANYA'DAN TÜRKİYE'YE GELEN NİTELİKLİ GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI
SOSYOEKONOMİK SORUNLAR

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Yapıları

Kod	Yaş	Cinsiyet	Nesil	Eğitim Düzeyi	Meslek	Çalışılan Kurum	Sahip Olunan Vatandaşlık	Almanya'da Kalınan Süre (Yıl)	Türkiye'ye Dönülen Yıl
K1	36	Erkek	3.nesil	Üniversite	Makine Mühendisi	Özel Sektör	T.C.	32	2015
K2	53	Kadın	2.nesil	Üniversite	Personel Danışmanı	Özel Sektör	T.C./Almanya	41	2017
K3	38	Kadın	2.nesil	Üniversite	Avukat	Özel Sektör	Almanya	30	2011
K4	29	Kadın	2.nesil	Lise Mezunu	Yaşlı Bakımı	Özel Sektör	T.C.	28	2018
K5	35	Erkek	2.nesil	Mesleki Eğitim	Ağır Vasıta Şoförü	Özel Sektör	T.C.	23	2016
K6	57	Erkek	2.nesil	Mesleki Eğitim	Tesistatçı	Özel Sektör	T.C.	40	2017
K7	33	Erkek	2.nesil	Lise Mezunu	Postacı	Devlet	T.C.	21	2007
K8	37	Erkek	3.nesil	Üniversite	Makine Mühendisi	Özel Sektör	T.C.	25	2006
K9	56	Erkek	2.nesil	Üniversite	Doktor	Devlet	T.C.	22	2004
K10	38	Erkek	2.nesil	Üniversite	Sosyolog /Siyaset Bilimci	Devlet	Almanya	34	2016
K11	25	Kadın	3.nesil	Üniversite	Yabancı Dil Uzmanı	Özel Sektör	Almanya	25	2019
K12	57	Erkek	2.nesil	Üniversite	İşletmeci	Özel Sektör	T.C.	27	1989
K13	43	Kadın	3.nesil	Üniversite	Öğretmen	Özel Sektör	Almanya	30	2007
K14	33	Kadın	3.nesil	Lise Mezunu	Satış Elemanı	Devlet	T.C./Almanya	26	2006
K15	53	Erkek	2.nesil	Üniversite	Makine Mühendisi	Özel Sektör	T.C.	13	2000
K16	54	Kadın	2.nesil	Lise Mezunu	Doktor Asistanı	Özel Sektör	T.C.	25	1992
K17	31	Erkek	3.nesil	Üniversite Terk	Film Prodüktörü	Özel Sektör	Almanya	28	2016
K18	30	Erkek	3.nesil	Lise Mezunu	Etkileşim Uzmanı	Özel Sektör	Almanya	26	2016
K19	31	Erkek	3.nesil	Üniversite	Ekonomist	Özel Sektör	Almanya	19	2007
K20	44	Erkek	2.nesil	Mesleki Eğitim	Fırıncı Ustası	Özel Sektör	T.C.	22	2001
K21	38	Erkek	2.nesil	Üniversite	Akademisyen	Devlet	T.C.	34	2016
K22	35	Erkek	3.nesil	Üniversite Terk	Akademisyen	Devlet	T.C./Almanya	23	2007

Görüşmecilere öncelikle demografik sorular ardından 6 sorudan oluşan açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bunlar:

1. Çalışmak için Türkiye'ye gelirken nasıl bir beklentiniz vardı? Beklentiniz gerçekleşti mi?
2. Türkiye'deki çalışma ortamı ile Almanya'daki çalışma ortamını karşılaştırır mısınız? Size farklı gelen durumlar nelerdir?

3. Almanya’da almış olduğunuz eğitimi Türkiye’deki çalışma ortamınıza tam anlamıyla yansıtabiliyor musunuz? Almış olduğunuz eğitimi çalışma ortamına yansıtılabilmek ve daha verimli hale getirebilmek için neler yapılabilir?
4. Almanya’ya tekrar geri dönmeyi düşünüyor musunuz? Neden?
5. Aidiyet noktasında kendinizi hangi ülkeye ait hissediyorsunuz? Böyle hissetmenizdeki etkili olan faktörler nelerdir?
6. Türkiye’ye dönme sürecini değerlendirecek olsanız “bugün olsa şöyle yapardım” dediğiniz herhangi bir şey var mı? Varsa bunlar nelerdir?

Görüşmeciler tarafından bu sorulara verilen yanıtlar doğrudan alıntılara yer verilerek, 4 alt problem ve bunlara bağlı 10 tema altında ele alınmakta ardından konuya ilişkin kavram ve çalışmalarla bağlantılı olarak yorumlanmıştır.

5.1 Katılımcıların Almanya’da Edindikleri Tecrübelerin Türkiye’deki Yaşantılarına Yansımaları

Bu alt problemde katılımcıların Almanya’da edindikleri tecrübelerin Türkiye’deki yaşantılarına yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılara; “Almanya’da almış olduğunuz eğitimi Türkiye’deki çalışma ortamınıza tam anlamıyla yansıtabiliyor musunuz? Almış olduğunuz eğitimi, çalışma ortamını yansıtılabilmek ve daha verimli hale getirebilmek için neler yapılabilir?” sorusu yöneltilmiş, alınan cevaplar; ekonomik ve sosyokültürel temalar altında incelenmiştir.

5.1.1 Meslekî Tecrübeler

Bu tema katılımcıların Almanya’dan getirdikleri eğitim ve iş tecrübelerinin Türkiye’deki çalışma ortamına yansımalarına ilişkin açıklamalarını içermektedir.

Almanya’dan getirdiği iş disiplininin ve ahlakının şu an çalıştığı iş yerinde takdir edildiğini ve dil becerisi sayesinde iyi bir pozisyonda olduğunu vurgulayan K19,

K19: “Almanya’daki aldığım eğitimden ziyade Almanca’yı anadil kadar bilmem tabii ki buradaki işimin en büyük parçası %95’i. Fakat şu andaki pozisyona gelmem kendi çalışma ve çabalarım sonucu oldu.”

A: “Almanya’da edindiğiniz iş deneyimlerinizin buradaki çalışma ortamına yansımaları nasıl oldu?”

K19: “Tabii ki işyerindeki patronlarım fark etti ki Almanya’daki aldığım disiplin çok faydalı benim için ve pozisyonumun yüksek olduğu için altımda çalışan insanlara ona göre disiplinli olarak bir şeyler öğretiyorum. Onlar da uyguluyorlar. O açıdan önemli bir farkım var gerçekten.”

A: “O zaman Almanya’da almış olduğun iş ahlakını anlayışını Türkiye’de çalıştığınız iş yerine önemli bir katkısı olduğunu söyleyebilir misiniz?”

K19: “Tabii ki kesinlikle faydasını görüyorum. Bir de Almanlarla sürekli toplantılarımız oluyor telefon üzerinden vesaire. O iş ahlakını hala daha Almanya’dan yine almaya devam ediyoruz. Çünkü öğrenmek, ben her şeyi biliyorum demekle bitmiyor. Onlardan da hala bir şeyler öğreniyoruz. Onlar da bize fikir soruyor bizden fikir alıyorlar bazı konularda.”

A: “Almanya ile olan Ticaret hacminiz artıyor mu?”

K19: “Tabii ki hiçbir zaman bitmiyor ki Almanlarla çalışmak.”

Bilimsel çalışma ortamı açısından Türkiye’de yaşadığı olumsuzlukları dile getiren K21; “Almanya’daki çalışma ortamı yani Almanlar çok düzenli ve sistemli çalışıyorlar. İleriye yönelik bir takvimleri var. Senelik takvimlerini oluşturuyorlar. Burada ise tam aksine spontane gelişiyor her şey. Son dakikada işler çıkıyor. Son dakikada bir şeyler isteniyor. Burası biraz daha plansız programsız. Bir de Almanya’daki çalışma kültürünün en önemli tarafı nesnel kalıyorlar. Bir de işlevsel bir yaklaşımları var. Ama Türkiye’de bu işlevsellik ve nesnellik daha mantalite de oluşmadı.”

5.1.2 Sosyokültürel Tecrübeler

Bu tema katılımcıların Almanya'da edindikleri eğitim, sosyal ve kültürel alandaki tecrübelerinin Türkiye'deki çalışma ve sosyal ortamlarına yansımaları ilişkin açıklamalarını içermektedir.

Alman disiplin ve mükemmeliyetçiliğinin ve dil becerilerinin Türkiye'de faydalarını gördüğünü belirtmiş olan K22;

“Şimdi şöyle hocam. Tabii Almanya'da aldığımız eğitim burada yaradı biliyorum onu fark ediyorum. Yani Almanya'dan aldığım eğitim kalitesini buraya yansıta biliyorum. Yani mesela orada bizden bir özet beklediğin zaman biz onu çok güzel bir şekilde yapıp bitiriyorduk. Yani hocalar ciddi ciddi bizim ödevlerimizi kontrol ederlerdi. O anlamda bizde bir mükemmeliyetçi duygu olmuştu. Yani onun dışında Almancanın yani dilin ben çok ciddi anlamda avantajını gördüm. Almancanın Akademi'de çok çok işe yaradığını özellikle ilahiyatla ilgili Almanların çok ciddi çalışmalar yaptığını, bu anlamda Almanya'daki almış olduğumuz eğitimin burada faydasını gördüm. Aynı zamanda Almanya'da çok ciddi iyi bir altyapı almıştık. Onun da burada bir karşılığını gördüm.”

Farklı tecrübeler edinme fırsatı bulmanın kendisine olumlu katkılar sağladığını vurgulamış olan K21;

“Şimdi buraya geldik. Almanya'daki o düzeni sistemi Burada bulamadım. Ama bu da benim için farklı bir tecrübe oldu. Farklı bir çalışma kültürünü tanıma imkânı buldum. O açıdan pek şikayetçi değilim.”

Bu alt başlığın altında elde edilen bulgular bu kişilerin Almanya'da aldıkları eğitimin, edindikleri iş deneyimlerinin ve iş ahlakının, Türkiye'de geçirdikleri sürece farklı yansımaları olduğunu göstermiştir. Özel sektörde çalışanların getirdikleri bu donanımların kendilerine çok önemli avantajlar sağladığını belirtirken devlet sektöründe çalışanların Almanya'da alışık oldukları çalışma ortamından farklı bir ortamda çalıştıklarını, düzenli bir çalışma planı ve takvimi olmadığı için verimli bir çalışma gerçekleştiremediklerini, ve niteliklerini ortaya koyacak çalışmalar gerçekleştirememenin sıkıntısını yaşadıklarını belirtmiş olmaları Almanya'da aldıkları eğitim ve edindikleri tecrübelerin Türkiye'deki sürece olumlu ve olumsuz yansımaları olduğunu göstermiştir.

5.2 Katılımcıların Kimlik ve Aidiyete İlişkin Görüşleri

Bu alt problem içerisinde katılımcıların ülkesel aidiyete ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılara; *“Aidiyet noktasında kendinizi hangi ülkeye ait hissediyorsunuz? Böyle hissetmeniz de etkili olan faktörler nelerdir?”* sorusu yöneltilmiş, alınan cevaplar; Türkiye'ye aidiyet duyanlar hem Türkiye'ye hem Almanya'ya aidiyet duyanlar ve ne Türkiye'ye ne Almanya'ya aidiyet duymayanlar temaları altında toplanmıştır.

5.2.1 Türkiye'ye Aidiyet Duygusu

Katılımcıların çoğunluğu uzun yıllar Almanya'da yaşamış veya orada doğmuş ve Alman vatandaşı olmuş kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler Alman toplumuna uyum ve eğitim noktasında başarılı bir süreç geçirmiş olmalarına rağmen, gerek ilk kültürleşme ortamı olan aile içinde, gerekse Türkler tarafından kurulan dini ve kültürel derneklerde kısacası ait oldukları Türk-İslam örf, adet, gelenek ve inancına uzak kalmadıkları anlaşılmıştır. Ayrıca iletişim ve ulaşım olanaklarının artması ile bazen senede birkaç kez Türkiye'ye gelerek veya Türk TV kanallarını takip ederek de bu milli ve dini bilinci sürdürmeyi büyük oranda başardıkları görüşmelerde yaptıkları açıklamalardan anlaşılmıştır.

Alman iş ve toplum hayatında aktif görevlerde bulunmasına ve yıllarca bir Alman ile evli olmasına rağmen, kalbi Türkiye aidiyet hissini vurgulamış olan K2;

“Dediğim gibi benim 30 senedir Alman pasaportum var. Ve 17 sene Alman kocam da vardı. Ben ne zaman Türkiye- Almanya futbol maçı olsa Türkiye için savaş çıkardı. Yani benim kalbim Türk. Ne kadarda Alman pasaportum olsa ben Türk kadınıyım. Atatürkçü bir kadının. Bayrağımızı görünce heyecanlanıyorum Alman bayrağını görünce heyecanlanmıyorum.”

A: *“O kadar sene Almanya'da yaşadınız kendinizi oraya ait hissedecek hiçbir yaşantınız olmadı mı?”*

K2: *“Hayır hissetmiyorum. İşte komik olan da o. Hayatımın 95% orada geçmiş ve ben kendimi oraya ait hissetmiyorum. Hatta orada ölmek istemedim. Gel dedim memleketime gideyim ayağım tuttuğu sürece biraz da burada yaşayım belki hayatımda sonbaharında Yeni Bir Başlangıç yaparım. Ben Almanya’da gömülmek istemedim ve tekrar bir Almanla da birlikte olmak istemedim.”*

Türkiye’ye göç ettikten sonra Almanya’ya ziyaret maksatlı gitmiş olan K13 duygularını şöyle ifade etmiştir;

“Kendimi Türkiye’ye ait hissediyorum. Son Almanya ziyaretimde bir an önce evime dönmek hissine kapıldım. Bu da beni doğruluyor.”

Aidiyete farklı bir açıdan yaklaşan K17 ise;

“Aidiyet; insanın gerçek soyundan, taşıdığı değerlerden, çevre tarafından kabul görülme veya görünmemesi gibi faktörlerden oluşur. Çocukluğumda ne kadar da Alman aidiyeti ve kimliği üzerinde eğitim görmüş olsam da Türküm. Aidiyetimde bir soru işareti yoktur. Aidiyetimi çoğu zaman Almanya geçmişimi de dahil ederek ifade ediyorum. Bunu zenginlik olarak ve Türk aidiyetime ek bir özellik olarak görüyorum. Almanca ifadesinde kendimi bulabiliyorum, bu ifadeden de kaçınıyorum.”

5.2.2 Hem Türkiye’ye Hem Almanya’ya Aidiyet

Bu tema altında katılımcılardan kendilerini her iki ülkeye de ait hissettiğini ifade edenlerin yanıtları derlenmiştir. Katılımcılar Almanya’ya aidiyetlerini zihinsel boyutta, Türkiye’ye aidiyetlerini etnik köken, kültür ve inanç boyutunda ele alarak yanıtladıkları görülmüştür.

Aklen Alman kalben Türk olduğunu vurgulamış olan K8;

“Şöyle söyleyeyim. Aklım kesinlikle Alman. Ama yaşantım Türk olmuş. Ya zihin olarak nasıl dersiniz ben zihin olarak kendimi Alman olarak görüyorum. Bir yere geç kalmasından hiç hoşlanmam. Yarım saat önceden giderim bir yere. Söz verildi miydi onu tutulmasını isterim. Yani zihin yapısı olarak Almanım derim. Ama Türk kültüründe çok seviyorum ama zihniyet olarak Almanım. Yani ben Almanya’ya da aitim. Onların izin verdiği kadar” şeklinde ilginç bir ifade kullanmış olan K10, Alman toplumuna ve devletine mesaj verircesine şu ifadeleri kullanmıştır:

“Her iki ülkeye de ait ya da ait değil ikisine de ait hissediyorum aradaki farkı tam belirleyemiyorum. Yani ben Almanya’ya da aitim. Onların izin verdiği kadar.”

A: *“Onların izin verdiği kadar derken neyi kastediyorsunuz?”*

K10: *“Aidiyet duygusu biliyorsunuz sosyal kabul de gerektiriyor. Ben Almanya’ya önyargısız baktığımda kendimi oraya ait hissedebiliyorum. Türkiye için de geçerli aynı. Türkiye’ye de ait hissediyorum kendimi. Yalnız ikisi de bir ulus- devlet oldukları için biraz daha benim kat ettiğim mesafenin gerisindedir.”*

5.2.3. Ne Türkiye’ye Ne Almanya’ya Aidiyet

Bu tema altında açıklama yapan K1, Almanya’da üçüncü nesil Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşların Almanya’da aile içinde ve dışında yaşadıkları tecrübelerin ve Türkiye’ye geldiklerinde yaşadıkları farklı tecrübelerin kendilerini nasıl bir kimlik bocalamasına sürüklediğini şöyle ifade etmiştir;

“Açıkçası ülkesiz gibi hissediyorum. Şöyle; belli bir yaşa kadar ben kendimi yani sıfırdan 18-20 yaşıma kadar diyeyim kendimi tamamen Türk görüyordum. Hatta böyle hani söz söyletmiyordum Türklüğüme vesaire. Ondan sonra bu sefer işte izine geliyorduk bu seferde Türkiye’de yıllık izinlerde dışlıyorlardı bizi. Hadi sen Türk değilsin Almansın gibi bu sefer gitgide buradaki çevredeki insanlardan etkilendik diyebilirim. Alman görmeye başladık kendimizi. Yaş ilerledikçe de yaşadıklarım şeyler mesela benim anlattığım gibi iş görüşmelerine gittiğimde: Neden Alman vatandaşı olmuyorsunuz vesaire. Bunlar da bu sefer başka bir yere itti beni ortada kaldım gibi bir şey ama ne olursa olsun yine de kendimi daha çok Alman hissediyorum.”

Türkiye’ye aidiyeti vurgulayan katılımcıların bu ifadelerin yanı sıra *“kalbim Türk ama aklım, zihniyetim Alman”* gibi ilaveler yapmaları Türkiye’ye aidiyetin duygusal boyutuna işaret ederken, düzen, disiplin ve rasyonellik açısından Almanya’ya özlemi ortaya koymuştur:

K5: “İş ahlaki olarak Almanya'ya ait hissediyorum. İnsan olarak da kendimi Türkiye'ye ait hissediyorum.”

Diğerleri ise;

K6: “Aklım kesinlikle Alman. Ama yaşadım Türk olmuş.”

K15: “Türklüğümle gurur duyarım ama Almanlarında bazı yaşantı davranış sosyal prensiplerini takdir ederim.”

K17: “Aidiyetimde bir soru işareti yoktur. Aidiyetimi çoğu zaman Almanya geçmişimi de dâhil ederek ifade ediyorum.”

K20: “Kendimi Türk gibi hissediyorum ama tercihim Almanya'nın insanları.”

Almanya'da nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşların Türkiye'ye göç nedenlerini araştıran çalışmalarda bu kişilerin kendilerini Almanya'ya ait hissetmemelerinin önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır (Uslucan ve Yalçın, 2012: 28). Ayrıca çalışmalar, Problem cümlemizde yönelttiğimiz soruya cevap niteliği taşımaktadır. Her ne kadar bu insanların tecrübe ettikleri ayrımcılığın ve kabullenilmemenin Türkiye'ye göç veya tersine göç kararında en temel neden olmadığını gösterebilir de bu insanların Türkiye'ye vatan olarak bağlılık duygularının artmasına neden olduğunu ortata koymaktadır (Hanewinkel, 2010; Sievers v.dğr., 2010; Parlak, 2012: 32).

5.3 Katılımcıların Türkiye'ye Göç'e İlişkin Değerlendirmeleri

Bu alt problem içerisinde katılımcıların Türkiye'ye göçe ilişkin genel değerlendirmeleri alınmaya çalışılmıştır. Göç öncesi beklentilerini, Türkiye'ye geldiklerinde ilk dönemde ve ileriki yıllarda karşılaştıkları olumlu ve olumsuz yaşantıları ve bunların kendilerini nasıl etkilediğini belirleyebilmek için katılımcılara; “Türkiye'ye dönme sürecini değerlendirecek olsanız bugün olsa şöyle yapardım dediğiniz herhangi bir şey var mı? Varsa Bunlar nelerdir?” ve “Türkiye'ye gelirken nasıl bir beklentiniz vardı? Beklentiniz gerçekleşti mi”? Soruları yöneltilmiş, alınan cevaplar olumlu ve olumsuz olmak üzere 2 tema altında toplanmıştır:

5.3.1 Olumlu Beklentiler

Bu tema altında katılımcıların Türkiye'ye göç sürecinde gerçekleşen beklentilerine ve yaşadıkları olumlu tecrübelerle ilişkin yaptıkları değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışarak her yerde iyi bir hayat yaşanabileceğini belirten K5 Almanya ile Türkiye arasında çalışma değerlendirmesi yaparak farklı bir noktaya vurgu yapmıştır;

K5: “Türkiye'ye daha önce dönerdim. Daha erken dönerdim. Çalıştığınız zaman insanlar Türkiye'de de evlerini arabalarını alabiliyorlar. Yani önemli olan insanın çalışması.

Türkiye'de insan yaşamak için çalışır. Almanya'da böyle bir şey yok. Almanya'da insan çalışmak için yaşıyor. Türkiye'de öyle değil. En azından sosyal açıdan yapabileceğim şeylerim çok burada. İşten sonra çıkıp 2-3 tane arkadaşla konuşup oturma imkânın oluyor. Veya hafta sonu mangalı mı yakıp mangalı mı yapabiliyorum. Sosyal birçok şey yapabiliyorum. Kendime zaman ayırabiliyorum. Almanya'da kendine ayırdığın zamanlar bile çok monoton. Komşulukla ve arkadaşlık fazla yok. Aile bağda fazla olmadığından O yüzden monoton bir hayatım vardı. Burada en azından başım ağrıdığı zaman akşam kapısını çalışabileceğim komşularım var.”

Türkiye'ye dönüş süreci ile ilgili de değerlendirme yapmış olan K19;

“Sadece anneme ve babama çok teşekkür ederim. İyi ki beni getirmişler Türkiye. Çünkü geleceğimi burada kurdum. Evliliğimi burada yaptım. Yani çok şükür her şey yolunda. O açıdan hiçbir zaman için keşke şunu da yapsaydım şöyle yapsaydım diye aklımdan bir şey geçmedi.”

A: “Almanya'da okulu bitirdikten sonra güzel bir işiniz ve maaşınız olsaydı yine de Türkiye'ye gelir miydiniz?”

K19: “Yok oraya Almanya bağlandığınız zaman Türkiye'ye dönmek biraz zor oluyor. Örneğin abimler artık gelemiyorlar. Çocukları var orada. Okula gidiyorlar. Onlar da bırakıp gelemiyorlar. Çocuklar

uyum sürecinde daha fazla zorluk çekiyorlar. İyi ki de bekârken ve 19 yaşında gelmişim ve Türkiye'ye alışmışım.”

5.3.2 Olumsuz Beklentiler

Bu tema altında katılımcıların Türkiye'ye göç süreci hakkında ve beklentileri ile ilgili edindikleri olumsuz değerlendirmeler ve görüşler ortaya konmuştur. Türkiye'deki çalışma şartlarından şikâyetçi olan katılımcıların sayıların çokluğu dikkat çekmiştir.

İş disiplinsizliğinin Türkiye'de ekonomiye nasıl olumsuz yansıdığını ifade eden K5 şu değerlendirmeleri yapmıştır;

“Burada Türkiye'de iş konusunda fazla bir disiplin yok. Bizim tek kaybımız zaten bundan oluyor Türkiye olarak. Bir insanın disiplinli olması kendi işi için istikameti için önemlidir. Disiplinli değilseniz zaten yaptığımıza iş de zikzaklar çizersiniz. Disiplin olarak belli bir düzene oturtmuşsanız orada yolunuzu fazla şaşırılmazsınız. Şu anda ben mesela size diyorum ki mesela Bayburt'ta esnaf saat 11 de 12'de dükkân açabiliyor. Almanya'da hiçbir mekânda açılış saati ve kapanış saati dışına çıkılmaz. Bu saatlere uyulur. İki eli kanda bile olsa o açılış kapanış saatlerine Almanya'da uyulur.”

A: “Yani Almanya'da yasalar tam uygulanıyor diyorsunuz öyle mi?”

K5: “Ama bizim Türkiye'de “Hallederiz bir şekilde” cümlesi vardır. Almanya'da “Hallederiz bir şekilde” diye bir şey yoktur. Babanızın oğlu bile olsa ona fark etmez. Ayrımcılık yapamaz kimseye. Yani kanun nedir kuralı nedir ona ona göre işler her şey.”

Türkiye'de ticarete iş ahlakının eksikliğinin kişiliğini zedelediğini belirten K17:

“İş anlayışı çok farklı. Bunu fark etmek için ticaret yapmak gerekmiyor. ‘Maalesef’ diyorum, Türkiye'mizde hayatın her alanında insanların iş anlayışındaki eksiklik olumsuz etkiliyor. Tok satıcılık, tembellik, ‘uyanıklık’ ve ‘işin hakkını vermemenin’ zıt anlamına gelen her türlü özelliğinin ve vasfın kol gezdiği bir ortamda iş yapmak beni çok zorladı ve kişiliğimi ciddi manada değiştirdi. Almanya'da yaptırımın güçlü olduğundandır belki, sebebini bilemeyeceğim, konuşulan bir iş yüksek bir standartta hazırlanır ve konuşulduğu gibi teslim edilir. İstisnalar kaideyi bozamaz. Genellemeyi de hiç sevmem ancak ciddi manada göze battığı için anlaşılması adına böyle bir genelleme yaptım. Ülke olarak bunun önüne geçebilirsek bu ülkeyi kimse tutamaz.”

Türkiye'ye göç sürecine ilişkin edindikleri olumsuz tecrübeleri paylaşan ve bu sorunların çözümüne ilişkin yetkili kişi ve kurumlardan bekledikleri hizmetleri ifade eden katılımcıların paylaşımları aşağıda verilmiştir.

K10 bu konuda şu açıklamaları yapmıştır;

K10: “Şunu eklemek isterim bir beklenti bir istek belki. Ben burada sonuçta yurtdışında yetişmiş belli bir bilgi ve deneyime sahip olmuş biri olarak buraya geldim. Kendi çabalarımla bu yerlere geldim. Hiç kimseden destek almadım Kendi çabalarımla ve sosyal çevrem hariç. Bunun daha sistemli ve daha örgütlü bir hale gelmesini çok isterim. Almanya'da gelmek isteyen insanların hala şansları var. Devlet eliyle bunlara destek verilmesi gerekiyor bu insanlara. Madem gelmek istiyorlarsa bu insanlara yardım eli uzatılmalı ve buraya gelmelerine destek olunmalı. Sadece bireysel çabalarıyla bir şeyler yapanlar Türkiye'ye gelmemeli, devlet bunu bir politika haline getirmeli. Almanya'da kaliteli insanlar yetişiyorlar ve bu insanlar Türkiye'ye getirip kazandırılmalı beyin göçü anlamında.”

A: “Almanya'da sizin gibi Türkiye'ye gelmek isteyip de farklı endişelerden dolayı çekingenlik durumu olan arkadaşlarınız var mı?”

K10: “Var. Hatta ben oraya gittiğimde bilgi alıyorlar benden. Ne yapabiliriz nereye gidebiliriz diye. Ne tür yerlerde çalışabiliriz diye. Tutunacak dalları olmayınca, nerede çalışabilecekleri tam kestirmeyince, bilmeyince insanlar surf bu nedenle dönmüyorlar. Olsa böyle bir yer zannedersen birçok kişide başvurur. En azından kafasını da bazı şeyleri netleştirir.”

A: “Yani devletin kurumlarının bu kişilere yönelik uyum programları olsa daha çok nitelikli kişi Türkiye döner diyorsunuz öyle mi?”

K10: “Evet ben dedim ya işte tanıdıklarım aracılığıyla onlarla görüştim. Nerelerde çalışabilirim diye. Tabii referansta oluyorlar Türkiye’de. Görüştüğüm kişilerde yani bana tavsiyede bulunmaktan öte başka bir şey yapmadılar.”

5.4. Katılımcıların Tekrar Almanya’ya Dönüş Hakkındaki Düşünceleri

Bu alt problem ile katılımcıların tekrar Almanya’ya dönüş ile ilgili düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılara; “Almanya’ya tekrar geri dönmeyi düşünüyor musunuz”? Sorusu yöneltilmekte, alınan cevaplar; tekrar Almanya’ya dönmeyi düşünenler, tekrar Almanya’ya dönmeyi düşünmeyenler ve tekrar Almanya’ya dönmeyi şimdilik düşünmeyenler temaları altında toplanmıştır.

5.4.1 Tekrar Almanya’ya Dönmeyi Düşünenlerin Gerekçeleri

Bu tema altında farklı nedenlerden dolayı tekrar Almanya’ya dönmeyi düşünenlerin yanıtlarına yer verilmiştir.

Realist bir yaklaşımla değerlendirme yapmış olan K1:

“O düşünceyi ben zaten hiç kafamdan çıkarmadım. Bu benim için bir opsiyon. Ama aynı zamanda da ben yarın kalktım gidiyorum diye de bir şey yok. Yani açıkçası kapıları kapatmıyorum. Kapılar her zaman için benim için açık kalacak ona göre de ben hareket edeceğim.”

Almanya’ya dönmeyi Türkiye’deki iş ortamında yaşadığı olumsuz tecrübelerden dolayı düşündüğünü belirtmiş olan K22:

“Vallahi hocam çok ince yerden soru sordunuz. Onu çok düşünüyorum ben. Yani Ben Almanya’ya gidip gitmeme konusunda çok ciddi tereddütlerim oluyor bazen. O da işte dediğim gibi buradaki iş ortamı ile alakalı oluyor. Şöyle gitmeyi düşünüyorum Hocam şöyle aklımdan geçiyor bazen gitmek istiyorum anlamında değil bazen gitsem mi acaba kalsam mı acaba diye düşünüyorum. Çünkü Türkiye’de siyaset çok belirleyici. Hem Akademi’de olsun hem diğer şeylerde olsun siyaset çok belirleyici olduğu için bu sizi ister istemez rahatsız ediyor. Ama şimdi Almanya’da siyaset bu kadar ön planda değil. Dolayısıyla Herkes kendi işini yapıyor. Ve konu kapanıyor. Ama Türkiye’de siyaset çok belirleyici olduğu için bunu Akademide hissediyorsun bazen. O zaman da bazen düşünüyorum.”

5.4.2 Tekrar Almanya’ya Dönmeyi Düşünmeyenlerin Gerekçeleri

Bu tema altında tekrar Almanya’ya dönmeyi düşünmeyenlerin yanıtlarına yer verilmiştir.

Hem ekonomik hem sosyal anlamda Türkiye’de mutlu olduğunu belirtmiş olan K5:

“Şu anda ben ülkemde çok çok mutluyum. Benim yurtdışında Almanya’da yaşadığım seviyenin bir üst seviyesinde şu anda Türkiye’de yaşıyorum. Daha iyi bir noktadayım. Kendi çevrem ile birlikteyim. İnsanın şimdi rahatını yerinde ise tekrar aynı eski sisteme dönmek ister mi? İstemez.”

A: “Ama kapılarda kapatmıyorsunuz Almanya’ya tamamen?”

K5: “Hayır öyle Almanya kapıları kapatmak gibi bir lüksüm yok. Şunu söyleyebilirim belki kafamı dağıtmak için sadece Almanya tatil amaçlı gidebilirim. Ama çalışmak için değil.”

5.4.3 Tekrar Almanya’ya Dönmeyi Şimdilik Düşünmeyenlerin Gerekçeleri

Bu tema içerisinde tekrar Almanya’ya dönmeyi şimdilik düşünmeyenlerin yanıtlarına yer verilmiştir. Dönmeyi şimdilik düşünmemeleri, ileriki bir zamanda dönecekleri anlamına gelmediği gibi, dönmeyecekleri anlamına da gelmediğini, ekonomik veya sosyokültürel gelişmelerin burada belirleyici olacağını görüşmelerden anlamak mümkün olmuştur.

Türkiye’deki sağlık sistemine güvenmediğini ve bunun kendisi ve çocukları için dönüş nedeni olabileceğini belirtmiş olan K13;

“Almanya dönmeyi şu an düşünmüyorum. Yani ha Allah göstermesin her zaman aklımda şöyle bir durum var; maalesef ülkemizde sağlık parayla. Sigortalarda çok büyük bir hastalığınız olduğu zaman sigorta da çok sıkıntı çekme durumunuz var. Eğer maddi imkânınız el vermiyorsa. Özele gitme durumumuz yoksa. Bu Türkiye’de büyük bir sorun. Allah korusun Öyle bir şey söz konusu olduğunda kızın da ya da ben de evet Almanya’ya giderim. Neden Çünkü Almanya’da sosyal devlet beni ortada

bırakmayacaklarını biliyorum. Hastalığımla ilgili beni yarı yolda bırakmayacaklarını biliyorum. Tedavimi yapacaklarını biliyorum. Yani Almanya'da ülkeye devlete güveniyorum öyle söyleyeyim. Ama maalesef çok üzgünüm ama Türkiye'de bu duruma güvenemiyorum. Yani gidersem sadece sebebi bundan olur."

2011 yılında Nail Alkan tarafından Türkiye'ye gelen ulus-ötesi nitelikli göçmenlere yönelik çalışmadan elde edilen sonuçlar Türkiye'ye gelen ve bir süredir Türkiye'de yaşayan bu nitelikli göçmenlerin ekonomik koşullar uygun olması durumunda Almanya'ya geri dönebileceklerini göstermektedir (Alkan, 2011). Rittersberger-Tılıç tarafından 2012 yılında "Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan Ev'e Dönüş" başlıklı çalışmada da Türkiye'ye dönen ulus-ötesi göçmenlerin bir gün tekrar Almanya'ya dönme olasılığını açık bıraktığını, görüşmecilerin yanıtlarından okumak mümkün olmaktadır. Rittersberger-Tılıç göre bu gerçeğin altında, bu insanların Almanya ile olan aile ve sosyokültürel bağlarının etkili olduğu söylenebilir (Rittersberger-Tılıç v.dğr., 2012).

Çalışmamızda görüşmecilerden elde ettiğimiz yanıtlar yukarıda verilen araştırma sonuçları ile örtüşen niteliktedir. Fakat Alkan tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada katılımcıların %6,4'ü Almanya'ya dönmeye niyetini taşırken bu oranının bizim çalışmamızda %50 (bu oran Almanya'ya dönmeyi ciddi bir şekilde düşünenler ile Almanya'ya dönmeyi şimdilik değil de ileride düşünenleri içermektedir) ile çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Net ifadelerle Almanya'ya geri dönmeyeceğini belirten 11 katılımcı (%50), Almanya'ya sadece tatil amaçlı gidebileceğini belirtmektedir. Bu katılımcıların evlilik için Türkiye'ye gelenler, ekonomik bakımdan kendilerini güvende hissedenler ve ailenin çoğunluğunun veya tamamının Türkiye'de yaşadığı ve çocukları okula giden ailelerden oluştuğu dikkate alınırsa bu özelliklerin tekrar Almanya'ya dönmeyi zorlaştıran nedenler oldukları varsayılabilir.

Şu an Almanya'ya dönmeyi düşünmediğini belirten fakat bu olasılığı aklından çıkarmayan 5 katılımcı (%23) ise Alman vatandaşlığı hakkını devam ettiren, Almanya'daki kanuni haklarını sürdüren, orada yaşayan yakın akraba ve dostları ile iletişimi devam ettiren, tekrar Almanya'ya gittiğinde iş bulma açısından birtakım güvenceleri olan kişiler olduğu görülmektedir. Bu göçmenlerin Türkiye'de iş hayatında deneyimledikleri bazı ekonomik ve siyasi olumsuzlukların da geri dönüş olasılığının oluşmasında önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Eşlerinin durumu veya okula giden çocuklarının eğitimlerini yarıda kesmeme düşüncesi bu kişilerin Almanya'ya dönme fikrini ertelemelerine neden olduğu da görüşmelerden elde edilen sonuçlar arasındadır.

Tekrar Almanya'ya dönmeyi ciddi olarak düşünen 6 katılımcının ise %27 ile oldukça önemli bir oran oluşturdukları anlaşılmaktadır. 2013 yılında Bürgin ve Erzene-Bürgin, tarafından yapılan çalışma da yakın sonuçlar göstermektedir. Bu çalışmaya göre görüşmecilerin çoğunluğu Türkiye'de kalıcı olduklarını ifade ederken, %13'ü Almanya'ya dönme planı yaptıklarını, %20'sinin ise tekrar Almanya'ya dönme ihtimalini düşünebileceklerini belirtmektedirler (Bürgin ve Erzene-Bürgin, 2013).

Türkiye'ye gelirken sahip oldukları ekonomik ve sosyokültürel beklentilerin istedikleri oranda gerçekleşemediğini, bazı durumlarda hayal kırıklığına uğradıklarını ifade eden bu katılımcılar, özellikle çalışma ortamında veya akademik ortamda Almanya'dan alışık oldukları liyakatin esas alındığı özgür bilimsel çalışma imkânı bulamadıklarını ve bunun kendi mesleki kariyerlerini de olumsuz şekilde etkilediğini vurgulamaktadırlar. Kendi mesleki alanlarında her zaman istedikleri gibi çalışma olanağı bulamadıklarından şikâyet eden bu katılımcılar, maddi nedenlerden ziyade yaptıkları çalışmaların takdir edilmemesinin ve siyasetin aşırı belirleyici etkisinin kendilerini Almanya'ya dönmeye zorladığını belirtmektedirler. Bu nitelikli göçmenlerden en iyi şekilde yararlanmak ve Almanya'ya kalıcı olarak dönmeleri için gerekli önlemleri almak için vurguladıkları bu sorunları dikkate almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

6. Sonuç ve Öneriler

6.1 Sonuç

Bu çalışma 21. yüzyılın başlarında Almanya'dan Türkiye'ye kalıcı veya geçici bir süre için gelen ikinci ve üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşların bu sürecin Türkiye aşamasında yaşadıkları tecrübelerinin sosyolojik analizi yapılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmamızın evrenini oluşturan ikinci ve üçüncü nesil Türk veya Türk kökenli Almanların, Türkiye'ye gelirken beklentilerinin karşılanmaması durumunda dönüş için hazırlık yapmadıkları, Almanya'da oturumlarının ve diğer yasal haklarının devam etmesinin yeterli bir önlem olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Türkiye için zihinlerinde oluşturdukları idealize edilmiş imajlar ve Almanya'da aldıkları eğitimin onlara Türkiye'de iyi bir yaşam sağlayacağına inanmaktadırlar. Almanya'da aile ortamında hayalini kurdukları veya sadece kısa süreli tatillerde gördükleri Türkiye'nin ve insanların değiştiğini anlayamadıkları gibi, kendilerinin de içinde sosyalleştikleri Alman toplumunun bazı değerlerini içselleştirdiklerini ve bunun kendi Türk kimliklerini birtakım değişikliklere uğrattığını da Türkiye'ye geldiklerinde görebildikleri anlaşılmaktadır. Yine de tamamen yeni ve farklı bir topluma gelmedikleri için ilk defa Almanya'ya göç eden Türk işçilerin yaşadıkları kültürel şoku yaşamadıkları görüşmecilerin yanıtlarından görülmektedir. Almanya'da edindikleri mükemmeliyetçilik, dakiklik, profesyonellik, gibi değerleri Türkiye'de yaşadıkları ortamda bulamamaları, onları daha çok Alman firmalarına veya Almanya ile iş yapan iş yerlerinde çalışmaya yöneltmektedir. Ancak konuya ilişkin bazı çalışmalardan elde edilen bulguların gelen bu nitelikli göçmenlerin önemli bir kısmının, yaşadığı uyum sorunlarından dolayı, tekrar Almanya'ya döndüklerini veya dönme düşüncesinde olduklarını göstermektedir (Alkan, 2011; Künüroğlu v.dğr., 2015; Yılmaz-Şener v.dğr., 2018). Türkiye'ye aileleri ile gelen nitelikli göçmenlerin çocuklarının uyum süreci de önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç eden bu nitelikli bireylerin, çocuklarının Türkiye'ye uyum sorunu yaşamalarını, tekrar Almanya'ya dönmeleri için önemli bir etken olarak gördükleri elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır.

Gelen bu nitelikli göçmenlerin Almanya'da iş ve sosyal hayatta Alman toplumunun bazı kültürel değerleri edinmeleri onlara Türkiye'de iş ortamında bazı zorluklar yaşattığı görülmektedir. Özellikle devlet sektöründe görev yapanlar Almanya'dan alışık oldukları profesyonel çalışma ortamlarını bulamadıklarından yakınmaktadırlar. Görüştüğümüz katılımcılardan devlet kademelerinde çalışanlar, asıl işlerinin dışında farklı işlerle uğraşmak zorunda kaldıklarını ve asıl yapmaları gereken işlere odaklanamadıklarını bundan dolayı da verimli olamadıklarını ifade etmektedirler. Özel sektörlerde çalışan katılımcıların, getirdikleri eğitim ve deneyimlerini yansıtabilecekleri daha iyi çalışma ortamları buldukları görülmektedir.

Katılımcıların görüşmede Türkiye'ye göçün genel değerlendirmesini yaptıklarında yaşadıkları olumsuz deneyimlere rağmen Türkiye'deki yaşantılarından memnun olduklarını görmek mümkündür. Almanya'nın monoton, katı, disiplinli ve bıkırtıcı iş ve sosyal hayatından usanarak Türkiye'nin daha düzensiz, esnek, canlı keşmekeşini özleyerek gelenlerin bir süre sonra Almanya'nın o düzenli ve sistemli iş ve sosyal hayatını özler hale geldikleri ise çalışmamızdan elde ettiğimiz ilginç sonuçlardan biridir. Diğer bir önemli sonuç ise ekonomik şartların beklenen şekilde gerçekleşmemesinin Almanya'ya tekrar dönmeye neden olabilecek önemli bir etken olmadığının görüşmelerden anlaşılmasıdır. Almanya'ya tekrar dönme konusunda aile sorumluluğu olmayan ve Türkiye'de köklü aile bağları olmayanların daha çabuk dönme kararı alabildikleri, ileri yaşlarda olup aile sorumluluğu olanların ise dönmeyi düşünmedikleri veya erteledikleri görülmektedir.

Görüşmelerden dolayı olarak elde edilen diğer bir veri de bu nitelikli göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları süre uzadıkça Almanya'ya dönme ihtimallerinin de azaldığıdır.

Katılımcılardan ulus-ötesi özelliğe sahip olanların her iki ülkede de yoğun akraba ve iş bağlantılarını canlı tuttukları, sürekli iki ülke arasında mekik dokudukları ve ulus-ötesi sosyal alanlar ve ağlar oluşturdukları anlaşılmaktadır (Glick-Schiller v.dğr., 1992; Faist, 1999; Obergfell, 2014).

Görüşmecilerin Türkiye'ye göç sürecine dair değerlendirmelerinden hareketle Almanya'da yaşayan fakat Türkiye'ye dönme niyetinde olan benzer nitelikteki Türk veya Türk kökenli Almanların

endişelerinin neler oldukları ve bunları gidermek için yapılabilecek çalışmaların neler olabileceği yönünde değerli bilgilerin ortaya çıkması konuya ilişkin bir diğer önemli sonucu oluşturmaktadır.

6.2. Öneriler

Bu araştırma 21. Yüzyılın başlarında Almanya'dan Türkiye'ye göç veya tersine göç eden nesil, cinsiyet, meslek ve yaş açısından farklılık gösteren 22 nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman vatandaşı göçmen ile yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile gerçekleştirilmiş olması nedeniyle genellenmesi doğru değildir. Ancak sorunların belirlenmesi ve ön fikir vermesi anlamında araştırmada elde ettiğimiz sonuçların önemli olduğunu düşünüyor ve ilgililere katkı sağlaması açısından aşağıdaki önerilerimizi sunuyoruz:

- T.C. devletinin Almanya'daki dış temsilcilikler ve Almanya'da farklı alanlarda aktif olan Türk STK'lar ile iş birliğine gidilerek Türkiye'ye göç etme niyetinde olan fakat farklı endişelerden dolayı bunu gerçekleştiremeyen ikinci veya üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Alman bireylerin tespit edilerek endişelerinin giderilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir.
- Türkiye'ye uyum sorunu yaşamalarının önüne geçmek için kabul eden ülke olarak Türkiye'nin bu nitelikli göçmenleri sistematik bir şekilde kayıt altına alması, önceliklerini tespit etmesi ve bu kişi ve ailelere yönelik yoğun olarak, yaşadıkları yerlerde, profesyonelce hazırlanmış geri dönüş uyum programları sunmalıdır. Böylelikle yerel halktan farklı kültür ve yeteneklere sahip ikinci ve üçüncü nesil bu nitelikli göçmenleri dışlayıcı değil kucaklayıcı ortamlar oluşturulabilir.
- Sosyokültürel uyumun en temel unsurlarından olan dil konusunda iki dile de hâkim öğretmenler aracılığı ile Türkçe dil kursları sunulmalıdır.
- Gelen bu nitelikli göçmenlerin Almanya'da aldıkları teorik ve pratik bilgileri Türkiye'de en verimli şekilde üretime dönüştürebilecekleri nesnel, bilimsel ve profesyonel çalışma ortamları sağlanmalıdır. Bunun için AR-GE çalışmaları yapılmalı; problemlerin, fikirlerin, durumların ve fırsatların ekip halinde tartışılarak ele alındığı, herkesin fikrini açıkça ortaya koyarak çözüme katkı sağladığı, statülerin yerine ekip ruhunun ön planda olduğu ortamlar oluşturulmalıdır.
- AR-GE çalışmaları kapsamında gerek özel sektörde gerekse devlet kurumlarında çalışan bu nitelikli göçmenlere yönelik yapılacak iş memnuniyeti anketleri ile bu kişilerin sorunları tespit edilerek çözüm politikaları üretilmelidir.

İkinci ve üçüncü nesil nitelikli Türk veya Türk kökenli Almanların Türkiye'ye tersine göç süreci, Türkiye gibi henüz gelişmekte olan ve beyin gücüne ihtiyacı olan bir ülke için, devlet veya özel sektör tarafından farklı proje ve çalışmalarla desteklenmesi gereken önemli bir konudur. Ancak öncelikle çözülmesi gereken sorun, Almanya ile Türkiye arasında yaşanan bu nitelikli göç hareketlerine ilişkin ortak bir kayıt sisteminin oluşturulması ve bu sistem içerisinde nitelikli işgücü göçünü daha anlaşılır kılacak demografik özelliklere ilişkin verilerin sunulmasıdır. Nitel yöntemle sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirdiğimiz görüşmelerden elde ettiğimiz bu verilerin daha geniş kapsamlı çalışmalarla ileriye taşınması ve sürece ilişkin daha detaylı bilgilerin elde edilmesi bu sayede mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2002). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed> *Bitmeyen Göç : Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* . İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akdemir, E., & Tekeli, S. (2017). AB Mavi Kart Uygulamasının Türkiye İşgücü Piyasasına Olası Etkileri. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 75-101.
- Akgür, Z. G. (1997). *Türkiye'de kırsal kesimden kente göç ve bölgelerarası dengesizlik, 1970-1993*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

- Alkan, M. N. (2011). *Transmigranten auf dem Weg in die Heimat? [Transmigrants on Their Way Back Home?]*. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung, Ankara.
- Alscher, S., & Krienbrink, A. (2014). *Abwanderung von Türkeistämmigen. Wer verlässt Deutschland und warum?* Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
- Basch, L., Glick-Schiller, N., & Szanton Blanc, C. (1994). *Nations Unbound Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Yayın Yeri Belirtilmemiş: Gordon & Breach.
- Bürgin,, A., & Erzene-Bürgin., D. (2013). Abwanderungsmotive türkeistämmiger Personen mit deutschem Schulabschluss: Ergebnisse einer Online-Umfrage. *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei* , 339-355.
- Dustmann, C., & Weiss, Y. (2007). "Return migration: theory and empirical evidence from the UK." *British Journal of Industrial Relations* 45.2, 236-256.
- Faber, R. F., & Schoenberner, G. (1995). *Rechtsextremismus: Ideologie und Gewalt*. Berlin: Hentrich.
- G. Glaser, B., & L. Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: New York Aldine.
- Gökçe, O. (2006). Almanya'da uyum ve dışlanma arasında Türk gençleri. *Türk Yurdu*, 9-17.
- Griese, H., & Sievers, İ. (2010). Bildungs- und Berufsbiografien erfolgreicher Transmigranten. *Aus Politik und Zeitgeschichte* , 22-28.
- Güven, F. (2017). *Almanya'da Yaşayan Türkler'in Sosyal ve Ekonomik Sorunları (Yüksek Lisans Tezi)*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haas, H. D. (2010). Migration and development: A theoretical perspective. *International migration review*, 44(1), 227-264.
- Hamburger, F. (2011). Die Zweite Generation. *Bildung der Generationen*, 88-98.
- Heinrich, D. (2017, Nisan 7). *YAŞAM, Almanya'ya dönen Türklerin sayısı artıyor*. DW: <https://www.dw.com/tr/almanyaya-d%C3%B6nen-t%C3%BCrklerin-say%C4%B1s%C4%B1-art%C4%B1yor/a-38338076> adresinden alındı
- Jamin, M. (1999). Fremde Heimat. Zur Geschichte der Arbeitsmigration aus der Türkei. *50 Jahre Bundesrepublik - 50 Jahre Einwanderung - Nachkriegsgeschichte als Migrationsgeschichte*, 145-164.
- Kartal, B. D. (2006). *Batı Avrupa'da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Köksal, G. (2016, Kasım 24). *Almanya'da Aşırı Sağın Öldürdüğü Türkiyeliler*. Bianet Bağımsız İletişim Ağı: <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/181096-almanya-da-asiri-sagin-oldurdugu-turkiyeliler> adresinden alındı
- Özkul, D. (2012). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni, Bir Paradigma. S. Gülfer İhlamur Öner, & N. Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç. Kavramlar, Tartışmalar* (s. 483-500). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özyakışır, D. (2013). *"Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama."*. Ankara: Nobel.
- Özyakışır, D. (2013). *"Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama."*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Pries, L. (2005). Configurations of geographic and societal spaces: a sociological proposal between 'methodological nationalism' and the 'spaces of flows'. *Global Networks*, 5(2), 167-190.
- Pusch, B. (2013). *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei*. . Wiesbaden: Springer Verlag.

- Rittersberger-Tılıç, H., Özen, Y., & Çelik, K. (2012). Geriye göçün dinamikleri: Almanya'dan 'ev'e dönüş. S. G. IHLAMUR-ÖNER, & N. Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç* (s. 287-307). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rittesberger Tılıç, , H., Özen, Y., & Kezban , Ç. (2012). Geriye Göçün Dinamikleri: Almanya'dan Eve Dönüş. S. Gülfer Ihlamur Öner , & N. Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç. Kavramlar, Tartışmalar* (s. 287-307). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şen, F., Ulusoy, Y., & Şentürk, C. (2008). ALMANYA VE AVRUPA BİRLİĞİNDE TÜRK GİRİŞİMCİLİĞİ. *Journal of International Social Research*, 1(2), 406-418.
- Sievers, I., Griese, H., & Schulte, R. (2012). *Bildungserfolgreiche Transmigranten: eine Studie über deutsch-türkische Migrationsbiographien (Vol. 3)*. Frankfurt am Main: Brandes & Apsel Verlag.
- Silkin, S. (2011). Üç Kuşağın Çalışma Deneyimleri. Türk Kökenli Kadınların Alman İş Piyasasındaki Fırsat ve Sorunları: . Z. Gümüş içinde, *Türk-Alman İş Gücü Anlaşmasının 50. Yılında Almanya Türkleri*. (s. 243-258). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Stiftungen, S. V. (2014). *Deutschlands Wandel zum modernen Einwanderungsland. Jahresgutachten mit Integrationsbarometer*. Berlin: Sachverständigenrat für Integration und Migration (SVR) gGmbH.
- Kurumu, T. D. (2016). İletişim. *Büyük Türkçe sözlük*
- Turhan, E. (2016). Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkilerinin Türkiye'nin AB Üyelik Süreci Bağlamında Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 59. Seri* (s. 51-76). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.